

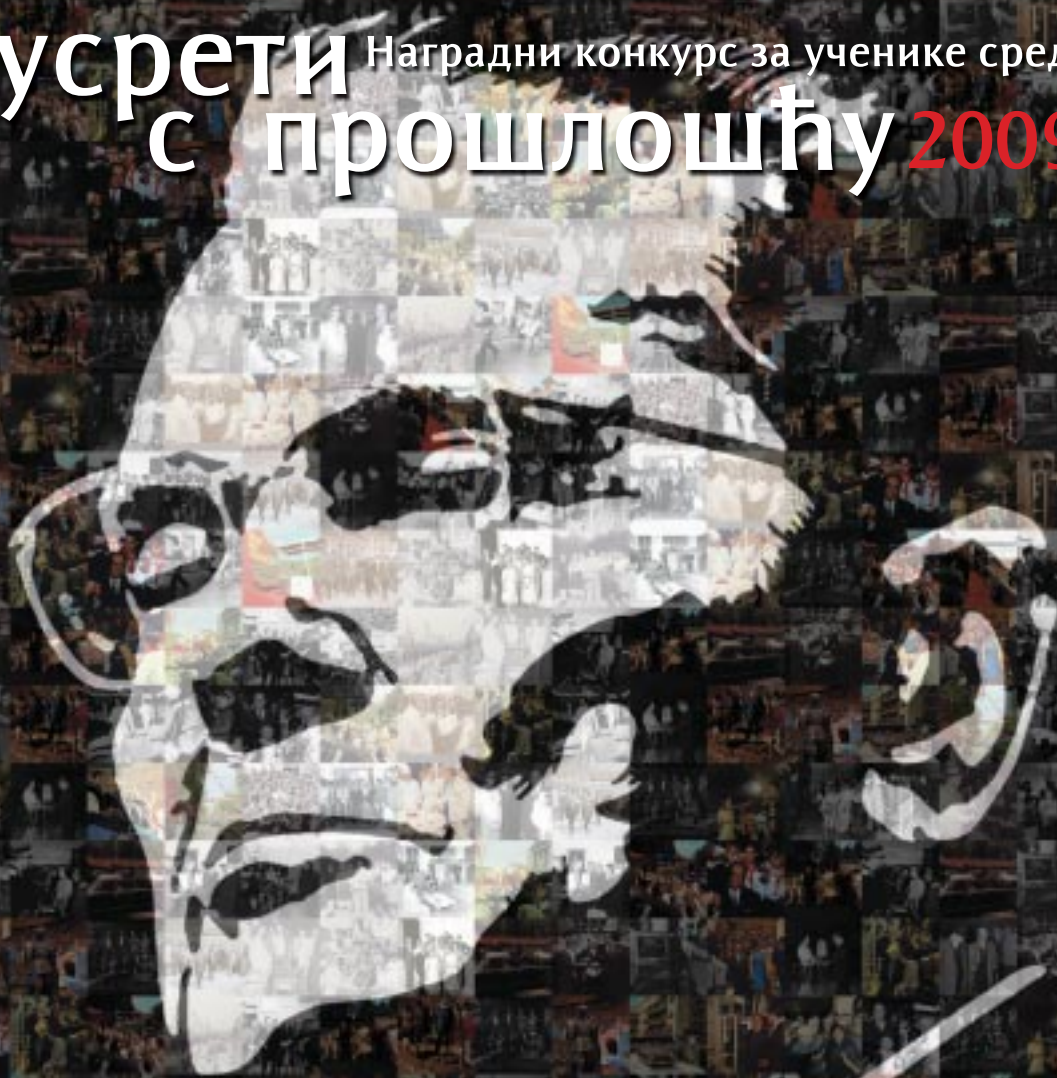
Х Е Р О Д О Т Ь

Специјални број

Билтен Удружења за друштвену историју – Euroclio

Бесплаћно издање, година VIII, јесен 2009.

Сусрети Наградни конкурс за ученике средњих школа с **прошлошћу** 2009/2010

Култ Јосипа Броза Тита.
Доживљај **обичног човека**

САДРЖАЈ

ПРАВИЛА КОНКУРСА	4
ОПИС ИСТРАЖИВАЧКЕ ТЕМЕ И МОГУЋИХ ПРАВАЦА И ИСТРАЖИВАЊА	6
МЕТОДОЛОШКО УПУТСТВО ЗА СПОРВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА И ПИСАЊЕ ИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА ...	13
ОЦЕЊИВАЊЕ РАДОВА И НАГРАДЕ	24
ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА	25

ХЕРОДОТ, специјални број 6, година VIII, јесен 2009, бесплатно издање / **Уредник издања:** Јелена Поповић
Стручни сарадник: мр Горан Милорадовић / **Дизајн корица и прелом:** Студио „Авангарда“, Нови Београд

Штампа: Алта Нова, Земун / Коментаре, предлоге и писма слати на адресу: susreti@udi.org.rs

Овај број је штампан захваљујући помоћи Министарства омладине и спорта Републике Србије и Körber Stiftung из Хамбурга, Немачка.

This issue is published with support of Ministry of Youth and Sport, Republic of Serbia and Körber Stiftung from Hamburg, Germany.

Ставови изражени у овој публикацији искључива су одговорност аутора и његових сарадника и не представљају нужно званичан став Министарства омладине и спорта.

Удружење за друштвену историју – **EUROCLIO**,

Млади истраживачи Србије,

и **Eustory History Network**

уз подршку

Министарства омладине и спорта Републике Србије и Körber Stiftung

ОРГАНИЗУЈУ:

Наградни конкурс
за ученике средњих школа

**СУСРЕТИ С ПРОШЛОШЋУ
2009/2010.**

ПОЗИВАМО

Ученике средњих школа да истражују новију историју Србије.
Право учешћа на конкурсима има сваки средњошколац који
спроведе истраживање и напише рад на задату тему.

ТЕМА ЗА ШКОЛСКУ 2009/2010. ЈЕ:

**КУЛТ ЈОСИПА БРОЗА ТИТА.
ДОЖИВЉАЈ ОБИЧНОГ ЧОВЕКА**

Пројекат „Уради нешто док си оМЛАДИНА! – Средњошколци у истраживању и стварању модерне историје“ финансира Министарство омладине и спорта, Република Србија

1. ПРАВИЛА КОНКУРСА

1.1. Општа правила

- Право учешћа на конкурсима имају редовни ученици средњих школа са територије Србије, узраста од 15 до 19 година који спроведу истраживање и напишу рад на задату тему.
- Истраживачки рад треба да анализира један проблем у оквиру задате теме. Тај проблем би требало да буде временски и просторно близак истраживачу (ученику), те стога препоручујемо да се одабере нешто из новије локалне прошлости. Опширније о теми и проблемима који могу бити обухваћени темом налази се у даљем тексту.
- Истраживачки рад мора бити утемељен на подацима и закључцима добијеним анализом историјских извора. У циљу сакупљања извора истраживач (ученик) треба да користи исказе сведока (усмени извори) као и услуге локалних институција – архива, музеја, библиотека (писани извори). За потребе истраживачког рада може се користити и историографска литература, као и књижевна дела. Но, рад не сме бити утемељен искључиво на сазнањима стеченим на основу оваквих дела.
- Истраживачки рад треба да буде самостално дело једног ученика, изведено уз подршку предметног професора-ментора. Иако се ради о историјском истраживању, ментори ученика могу бити и професори других предмета, нпр. социологије, психологије, уметности, књижевности...

- Истраживачки рад мора имати најмање 15, а највише 25 страна текста
- Рад мора бити конципиран у складу са техничким захтевима датим у тачки 2.
- Рад мора да садржи резиме на српском и на енглеском језику (summary)
- На конкурсима могу учествовати само радови који нису учествовали нити били награђивани на неком другом конкурсима
- Матурски радови ученика завршних разреда средњих школа такође могу учествовати на наградном конкурсима

1.2. Технички захтеви

- На насловној страни истраживачког рада навести назив конкурса (*Наградни конкурс за ученике средњих школа: Сусрети с прошлошћу 2009/2010*), назив истраживачке теме (*Кулџа Јосипа Броза Тита – доживљај обичног човека*), име и презиме ученика/ученице и место и годину (календарску) израде рада. На наредној страни, поред свих ових података навести још и наслов истраживачког рада, име и презиме професора-ментора, назив школе, као и контакт податке: тачну адресу школе, њен телефонски број и број факса и, уколико постоји, и-мејл адресу. На овој страни ученик, такође, треба да наведе детаљније податке о себи: годину рођења, разред који тренутно похађа, личну контакт-адресу и, уколико жели, бројеве телефона и и-мејл адресу. На оста-

лим страницама рада не смеју се налазити подаци о аутору, школи ни ментору.

- На следећој страни навести назив конкурса (*Наградни конкурс за ученике средњих школа: Сусрети с прошлошћу 2009/2010*), и наслов самог истраживачког рада. Овај наслов одређује ученик/ученица уз сагласност свог професора-ментора. Наслов треба да буде формулисан тако да указује на специфичан проблем (тему) којим се рад бави. Поред наслова може постојати и поднаслов, уколико је то потребно ради прецизнијег одређења теме.
- Након ове стране следи садржај, затим текст самог рада, организован тако да има увод, разраду и закључак, потом прилози, који могу бити дати у склопу самог текста или одвојено, а на крају текста, списак коришћених извора и литературе, попис прилога и резимеи на српском и енглеском језику, који не би требало да буду краћи од пола стране, нити дужи од целе стране.
- Странице рада треба да буду нумерисане.
- За обраду текста користити Microsoft Word, Times New Roman, величина слова 12, проред (Spacing) – 1.5, поравнање (Alignment) – Justified. Обавезно користити српску тастатуру. Оба писма (ћирилица и латиница) су равноправна.
- Прилоге (документи, фотографије, карте...) скенирати у високој резолуцији, тако да буду јасно и реално видљиви у штампаној верзији рада.
- Рад се предаје укоричен (пластифицирани повез, спирално корицење) у три примерка, у формату А4. Организатори Конкурса не враћају радове и задржавају право да њима располажу у складу са могућностима.
- Цитирање и навођење извора мора бити у складу са правилима која су детаљно разрађена у даљем тексту

1.3. Пријављивање радова

- Рок за пријављивање радова је 16. новембар 2009. године
- До тог датума, на адресу организатора треба послати попуњену пријаву која се налази у приложеном лифлету и на сајту организатора

1.4. Предаја радова

- Крајњи рок за предају радова је 15. март 2010. године
- На адресу организатора, до истека наведеног рока, послати 3 примерка рада

1.5. Награде

- Сви учесници конкурса – и ученици и професори-ментори – добиће диплому којом се потврђује њихово учешће
- За ауторе најбољих истраживачких радова предвиђене су вредне награде.
- Аутори награђених и похваљених радова имаће прилику и да конкуришу за учешће на Мађународним академијама које ће и ове школске године организовати EUSTORY History Network. Избор учесника ових академија дискреционо је право чланова EUSTORY тима, а њихова имена биће објављена благовремено, на сајту организатора Конкурса.

1.6. Организатори и контакт адресе

- Пријаве и радове слати на адресу:
Млади истраживачи Србије
(*Сусрети с прошлошћу 2009/2010*)
11070 НОВИ БЕОГРАД
Булевар уметности 27
Додатне информације можете добити од организатора, **искључиво** електронским путем: susreti@udi.org.rs.
Веб сајт: www.udi.org.rs
www.mis.org.rs

2. ОПИС ИСТРАЖИВАЧКЕ ТЕМЕ И МОГУЋИ ПРАВЦИ ИСТРАЖИВАЊА

КУЛТ ЈОСИПА БРОЗА ТИТА – ДОЖИВЉАЈ ОБИЧНОГ ЧОВЕКА

2.1. Опис истраживачке теме

Дана 4. маја 1980. године у 15.05 часова у Љубљани пресџало је да куца велико срце председника наше Социјалистичке федеративне републике Југославије, председника Председништва СФРЈ и врховног команданта оружаних снага Социјалистичке федеративне републике Југославије Јосипа Броза Тита. Тешки бол и дубока туга пошресажу радничку класу, народе и народности наше земље, свакој нашеј човека, радника, војника, и ратној групи, сељака, интелектуалца, свакој сивараоца, пионира и омладинца, девојку и мајку.

Саопштење Тањуг-а, преузето из:
Leksikon yu mitologije, Beograd, 2004, стр. 398-399

Дани који су уследили били су, по много чему, неуобичајени. Није било цртаних филмова, ни забавних емисија; само *Дневник* и извештаји са комеморативних скупова, пресеци, повремено снимцима концерата озбиљне музике и пригодним филмовима, углавном домаће, послератне кинематографије. Свакодневицу обичног човека обликовали су минута ћутања, заставе на пола копча, мимоходи, књиге жалости и озбиљна лица спикера, учитељица, директора, шефова, државних и партијских званичника. И сузе које су се котрљале низ образе, зато што их је било немогуће задржати у себи, или зато што су и други плакали, или ко зна из ког разлога...

Данас, са удаљености од скоро тридесет година, ова ситуација може деловати необично, нере-

ално, чак и комично, поготово онима који су рођени у годинама после Тита. Међутим, уколико је поставимо у оквире одређене *култом личности*, она ће нам се приказати у сасвим реалним обрисима и моћи ћемо да је објаснимо и разумемо.

Историју 20. века обележио је феномен новог типа политичког лидерства, који се јавио паралелно са новим типом политичког организовања. Настанак ауторитарних, тоталитарних идеологија, политичких партија, а потом и држава, пратила је и појава „култа личности“ ауторитарних политичких вођа које су их предводиле. Таквих личности било је и на десној и на левој страни политичког спектра. Култ Вође може се препознати,

на пример, у односу присталица прама Лењину, Стаљину, Мао Цедунгу, Мусолинију, Франку, Хи-

тлеру, а у одређеној мери и према неким другим, мање истакнутим и мање моћним личностима.

Нови тип партије и државе, који се у историји јавио 1917. године формирањем совјетске Русије, потом СССР-а, послужио је после Другог светског рата као модел за формирање других сличних држава широм света. Једна од њих била је социјалистичка Југославија, чије је постојање и деловање умногоме било одређено утицајем њеног председника, маршала Јосипа Броза Тита. Као политичка личност, Тито је поникао и формирао се у совјетској Русији, у окриљу совјетске болшевичке партије. Дуги низ година деловао је као оперативац Комунистичке интернационале, и у том својству је доспео на чело Комунистичке партије Југославије (КПЈ). Формиравши се у оквиру стаљинистичке психолошке и идеолошке матрице, он је и КПЈ уредио у складу са стаљинистичким нормама и потребама. Таква партија је изискивала одговарајућег Вођу, особу васпитану у духу марксизма-лењинизма.

Специфичан однос следбеника ауторитарних идеологија и чланова, на њима заснованих, монолитних партија према својим вођама, може се приметити и у односу између Јосипа Броза Тита и чланова Комунистичке партије Југославије. Са припадника Комунистичке партије Југославије тај однос, који је представљао мешавину поштовања, страха, послушности и обожавања следбеника у односу на Вођу, пренео се и на борце његове партизанске војске, а преко њих и на остало становништво.

Наравно, никада није била досегнута потпуна једнодушност у односу према Титу, јер увек су постојали појединци, чак и групе, који су имали другачије политичке ставове и нису били обухваћени тим снажним односом између Вође и масе његових следбеника. Та, условно речено, опозиција, у условима једнопартијског политичког си-

стема, понекад је и против своје воље била у ситуацији да учествује у разним активностима које су биле повезане са кулом личности и представљале испољавање идеологије. Иако је однос таквих појединаца према Титу често имао дозу двосмислености и недоследности, њихово виђење и доживљај култа личности ипак нису мање битни од виђења које су имале Титове присталице. Тек укрштањем различитих, па и противуречних виђења и ставова, историчар се може приближити реалној слици прошлости.

Поред чињенице да је у питању модеран феномен, култ личности је имао одређене претече у историји, на које се на специфичан начин надовезао и које је, према својим потребама и у складу са промењеним околностима, даље развијао и модификовао. На пример, постојао је од раније у народу специфични однос према традиционалном *монарху* као заштитнику и репрезенту, постојао је, такође, и мистични однос према *хероју* који је извео неки подвиг (или „чудо“) и тиме заслужио почаст и власт, а постојао је и однос према *оцу* у патријархалној породици који је поштован и слушан на основу свој улоге. Сви ти елементи, у одређеној мери и у зависности од тренутка и ситуације, улили су се и трансформисали у нову, специфичну форму моћи која се јавила у 20. веку, формирајући око једне врсте владоца специфичан однос познат као култ личности, култ Вође, или култ тоталитарног лидера.

Када је у питању култ личности нарочито је важно нагласити да се ради о непосредном односу Вође и масе. Израз „маса“ нема само квантитативно значење и не односи се само на мноштво људи, већ пре свега означава мноштво које се налази у специфичном психичком стању узбуђења и заноса, када је спремно на поступке и подухвате за које не би било способно у другачијем стању и у другој ситуацији. Слика обожаваног

Култ (лат. *cultus*)

1. *верски обред посвећен неком божанству.*
2. *фил. Указивање великој поштовања према некој личности или вредности*

Милош Московљевић

лидера, иако је формирана посредством сложеног механизма индоктринације и пропаганде које организује и усмерава партијска држава, ипак представља однос између бројних појединаца који чине „народ“ и једног јединственог и „изузетног“ појединца, који тај народ окупља и води и у односу на којег народ фокусира своје емоције. Управо тај однос обичних људи, појединаца који су (добровољно или против своје воље) учествовали у различитим масовним манифестацијама или на други начин били укључени у активности којима је грађен о ширен култ Вође, управо њихово виђење Јосипа Броза Тита, чини тему овогодишњег наградног конкурса.

Истраживање феномена култа личности (Вође) сложен је и, изузетно тежак задатак, поготово за истраживача-почетника. Чак и искусни истраживачи лако могу да застрани и изгубе се, утолико пре јер је личност Јосипа Броза Тита веома комплексна. Током своје политичке каријере Тито се појављивао у различитим улогама, међу којима су најупадљивије, свакако, биле оне везане за вођење државе и међународне односе. Средњошколци-истраживачи не треба да се баве питањима међународних односа или државне политике у Југославији, нити да се упуштају у сложена истраживања, која би укључивала, нпр. поређење различитих примера култа личности у историји, или нешто слично. То би био изузетно захтеван задатак који изискује много времена и напора.

Феномену култа личности Јосипа Броза Тита средњошколци треба да приђу преко личних искустава и доживљаја припадника старијих генерација, при чему, истовремено, треба да трагају и за елементима слике коју је партијско-државни апарат градио око личности Јосипа Броза Тита. Те наоко ситне и небитне детаље који су некада сачињавали целину мозаика, веома је важно

идентификовати, јер су управо они пресудно утицали на формирање личних доживљаја. Такође, лични доживљаји појединаца, сами за себе, не вреде много, уколико нису део шире друштвене појаве, већ поменутог „народа“ или „масе“. Управо масовност јавних манифестација којима су величани личност и дело Јосипа Броза Тита представља један од кључних елемената култа личности, без којег он не би ни постојао. Верујемо да ће трагање за појединачним причама и искуствима старијих бити занимљив и не претерано тежак задатак за истраживаче-почетнике. Генерацијама које су рођене и које расту у другачијем друштвено-историјском окружењу овај задатак помоћи ће да сазнају више о феномену који им можда и није сасвим непознат, али који у већини случајева тешко успевају да разумеју. Сигурни смо да ће лични доживљаји Јосипа Броза Тита бити добра полазна основа за озбиљно истраживање феномена култа личности.

Средњошколце и њихове менторе позивамо да, полазећи од појединачних искустава, крену у потрагу за одговорима на сложенија питања, као што су: Које је и због чега било важно да култ личности постоји и да се негује и одржава? На који начин су појединци испољавали свој однос према Јосипу Брозину Титу? Како су различите манифестације култа личности утицале на појединце и друштво у целини? Да ли су ти утицаји видљиви и данас?

2.2. Могући правци истраживања

Проучавање феномена култа личности Јосипа Броза Тита може истраживача усмерити у различитим правцима, а то зависи од већег броја фактора. С обзиром да се у улози истраживача налазе средњошколци и да су они упућени да истражују, пре свега, у локалној средини, први фактор који одређује правац истраживања чини сама про-

ЗАДАТАК ЗА СРЕДЊОШКОЛЦЕ: ОД ПОЈЕДИНАЧНОГ КА ОПШТЕМ

1. Одабери једну манифестацију која је у твом месту била организована у част Јосипа Броза Тита
2. Пронађи у сопственом окружењу особу или особе које су учествовале у тој манифестацији
3. Уради интервју(е)
4. Уклопи појединачно искуство (искуства) у ширу слику, тако што ћеш:
 - идентификовати остале елементе култа личности – оне које је партијско-државни врх градио око личности Јосипа Броза Тита
 - утврдити каква је веза постојала између личних доживљаја и званичне, државно-партијске слике о Јосипу Брозину Титу
5. Размисли због чега је било важно да постоји култ личности Јосипа Броза Тита
6. Процени јесу ли утицаји култа личности Јосипа Броза Тита видљиви и данас или су сасвим нестали; уколико су и данас присутни, идентификуј их

шлост одређеног места. Истраживач, стога, прво треба да се информише на који начин се култ личности Јосипа Броза Тита испољавао у средини у којој сам живи. Од бројности и карактера тих манифестација зависи у којој мери ће истраживање бити опсежно, колико разуђено и колики простор и временски интервал ће обухватати.

У жељи да помогнемо истраживачима и олакшамо почетак њиховог рада, наводимо неке манифестације које су током постојања социјалистичке Југославије биле уобичајене.

■ **Екскурзијска путовања.** – Ђачке екскурзије, али и излети које су организовале партијске, радне и друге организације, често су били организовани као посете „митским местима“ из биографије Јосипа Броза Тита. Приликом таквих екскурзија посећивана су места Титовог одрастања и рада (нпр. Кумровец), његових политичких активности (нпр. Јајце), споменици на местима важних битака које је водио (нпр. Дрвар, Тјентиште...) и слич-

но. Екскурзије су организовале школе, као саставни део свог наставног програма, али и Савез социјалистичке омладине Југославије (ССОЈ), извиђачке и друге сличне организације, у ком случају су то често била наградна путовања за оне који су постигли одличан успех у школи или запажене резултате на неком такмичењу. У сваком случају, организатор је била нека државна или партијска институција, па је и васпитно-образовни циљ и смисао екскурзија увек био тесно везан за владајућу идеологију и, неизбежно, за личност

Јосипа Броза Тита. Чак и када су на путовања одлазили „радни људи и грађани“ старијег узраста, смисао екскурзија био је исти.

■ **Штафета младости.** – Посебна манифестација посвећена изградњи и одржавању култа личности у Југославији била је штафета младости или Титова штафета. Њу су сваког пролећа грађани Југославије током неколико месеци носили улицама сојих села и градова, да би је 25.

Кључно питање:
На који начин се култ личности Јосипа Броза Тита испољавао у друштву и свакодневном животу појединца у средини у којој живим?

маја, на државни празник Дан младости, који је био проглашен и за Титов рођендан, уручили маршалу. У свим местима кроз које је штафетна палица пролазила био је организован њен дочек и испраћај, као и бројне пратеће манифестације. Осим једне савезне (главне) штафете, ношен је и велики број локалних, које су предаване руководиоцима нижег ранга, али у којима су се, као и у главној, налазиле поруке упућене председнику Титу. Те поруке су на крају ношења палице јавно читане. Дан дочека и испраћаја штафете био је прилика у којој је одређена средина исказивала свој однос према Вођи, и због тога оно што је тада чињено и говорено представља поуздан траг за истраживача.

■ **Дан младости.** – Друга важна манифестација је био слет поводом Дана младости, који је представљао завршну приредбу или церемонију предаје савезне штафете Титу. Слет је у почетку био организован испред службене резиденције председника Тита (Бели двор у Београду), а касније на стадиону Југословенске народне армије (ЈНА). Паралелно са тим догађајем, организоване су биле и локалне приредбе у мањим местима, најчешће у школама или на трговима. Писани и ликовни извори о тим догађајима, садржаји говора и парола, писање штампе тих дана, као и сећања учесника, садрже увек и бројне показатеље односа масе према Вођи.

■ **Дочеци и испраћаји.** – Није се дочекивала и испраћала само штафета, већ и председник Тито и његови гости из иностранства. Титова спољнополитичка активност била је изузетно богата и комплексна, а обичним људима представљана је кроз детаљне извештаје са његових службених путовања. Организовани дочеци и испраћаји, којима су у великом броју присуствовали радници, војници, омладинци, пионири и други, били су уобичајена појава, нарочито у приликама када се процењивало да су резултати посета изузетно значајни и успешни. Јосип Броз Тито је путовао и по земљи, посећујући градове, села, пољопривредне комбинате, фабрике, школе... У тим приликама он се сусретао са локалним званичницима, али и са обичним људима, руковао се, љубио, разговарао и фотографисао са њима. О овим посетама остали су бројни писани трагови и фотографије, али и успомене које чувају они који су им присуствовали.

■ **Поклони.** – Љубав и поштовање према „лику и делу“ Јосипа Броза Тита исказивани су и кроз слање колективних и личних поклона поводом Титовог рођендана или неког другог празника. Ове поклоне пратиле су одговарајуће честитке и писма са изразима жеља да слављеник дуго жи-

ви и заклетвама на верност њему и његовом путу. Међу поклонима се налазе предмети за свакодневну употребу, попут марамица, јастучница, стоних лампи, табакера, муштики и сл., али и наменски прављене макете разних машина, фабричких производа, учионица и других предмета и симбола везаних за различите друштвене групе Титових следбеника. Ови поклони данас се чувају у Меморијалном центру „Јосип Броз Тито“ у Београду, али се њихови дародавци налазе широм Србије. Њихова искуства и приче представљају, такође, драгоцен извор при истраживању култа личности Јосипа Броза Тита.

■ **Амбијент и уређење јавних просторија.** – Као специфичан показатељ може се посматрати амбијент и уређење јавних просторија у време социјализма. У школама, просторијама Извиђачке организације, просторијама партијских и омладинских организација, у касарнама, као и у свим другим јавним објектима, постојале су велике службене фотографије Јосипа Броза Тита и његове бисте, али и партијске и државне заставе, пароле и транспаренти, зидне новине, симболи црвене петокраке, српа и чекића. Називи градова, улица, тргова и установа такође су неретко били подређени слављењу личности маршала Тита, а касније, после смрти, неговању сећања на њега. У школама су ђаци писали саставе и писмене задатке са темом односа према Титу, а у читанкама за матерњи језик и у уџбеницима историје велики простор је био посвећен његовој личности и његовом деловању. Скупа са сећањима оних који су одрастали у таквом амбијенту, сваки од побројаних артефаката може да послужи као извор података за одабрану тему.

■ **Дани туге и жалости.** – Како је, широм Југославије, одјекнула вест о смрти Јосипа Броза Тита? Какве су манифестације пратиле Титово последње путовање од Љубљане до Београда? Како

се, у годинама након Титове смрти, обележавао овај датум? Колико дуго се то чинило? Ово су тек нека од питања на која могу да одговоре савременици, кроз своје личне доживљаје и искуства.

Листа манифестација које су приређиване у част Јосипа Броза Тита овим није исцрпљена. Локални функционери и појединци довијали су се на разне начине у настојању да исказу љубав, поштовање и подршку председнику. Истраживач, стога, не мора да се веже ни за једну од попуњених манифестација.

Ипак, при одабиру правца истраживања феномена култа личности, истраживач мора да води рачуна и о количини и врсти историјских извора који му стоје на располагању. Расположивост историјских извора други је фактор од којег зависи правац у којем ће се усмерити истраживање. С обзиром да тема овогодишњег наградног конкурса спада у област друштвене и културне историје, треба очекивати да данас постоји обиље грађе за њено истраживање. Ту у првом реду мислимо на сведочанства људи који су учествовали (активно или пасивно) у испољавању култа личности, али и на писане изворе и другу архивску грађу. Ипак треба имати на уму да је непотребно тежити прикупљању свих могућих извора, већ *довољној* количини да тема буде обрађена, а хипотеза аргументована. Дакле: не максимум, већ оптимум извора.

Најзад, трећи фактор који истраживање усмерава у одређеном правцу су сама историчарева интересовања, тачније његова воља и опредељење да истражи и протумачи баш ту одређену тему и баш на тај конкретан начин за који се определио. Треба бити свестан и тога да истраживач никада није апсолутно суверен и независан приликом доношења те одлуке, јер на њега, у одређеној мери, увек утичу и друштвено окружење, и политички амбијент. Изнад свега, и сам ис-

траживач је идеолошки оријентисан на неки себи својствен начин. Нико не може да размишља и дела потпуно независно од историјског окружења у коме живи, али се добар историчар препознаје по томе што настоји да обуздава своје склоности и што је у стању да, у одређеној мери, примени саморефлексију, односно да буде свестан сопствених ограничења и слабости, те да се против њих бори. Најјаче упориште за ту врсту самоконтроле истраживач има уколико поштује и савесно користи изворе.

2.3. Очекивања и препоруке

До сада је у професионалној историографији и публицистици много писано о теми култа личности, култа Вође и о манифестацијама феномена тоталитарног лидерства. Не очекујемо да средњошколци својим радовима конкуришу тим резултатима, али смо сигурни да их могу допунити. Та допуна се односи, пре свега, на област историје свакодневице, и то на онај њен сегмент где се свакодневни живот појединца у социјалистичкој Југославији сусретао са апаратом партијске државе, где је грађанин био у ситуацији да сарађује и укључи се у функционисање система и на неки, себи доступан начин, усваја и упражњава идеологију. То је најчешће било кроз одређене ритуалне радње, поштовање симболике и учешће у масовним манифестацијама.

Као и током ранијих циклуса наградног конкурса *Сусрећи с прошлошћу*, организатори очекују искључиво **истраживачке радове**, тј. радове који су засновани на историјским изворима. То значи да од истраживача очекујемо да своје закључке изведу из података које пронађу у историјским изворима: **усменим** (индивидуални и групни интервјуи и анкете), **писаним** (архивска грађа, штампа, литература, дневници, мемоари...), **визуелним** (фотографије, разгледнице,

видео записи, филмови...) и **музичким** (песме посвећене личности Ј. Б. Тита).

Највећи изазов који се поставља пред истраживача је како, на основу сакупљене грађе, а у складу са потребама одабране теме, водити истраживање? Веома погодан начин је постављање питања. Најпре самом себи, а потом и изворима које је истраживач сакупио. Овогодишњим истраживачима вештина постављања питања утолико је потребнија јер значајно место у њиховом будућем раду представљају управо усмени извори, тј. искази савременика. Својим саговорницима истраживач не треба да поставља сувише апстрактна питања; у том случају може их довести у ситуацију да на основу сопствених знања и виђења синтетишу одговоре вишег реда, односно да раде посао самог истраживача – да тумаче. Плодоноснија су, зато, мање амбициозна и конкретна питања, којима ће интервјуисане особе лакше препознати сопствену улогу у прошлим збивањима. Нека од питања која би свакако требало поставити су: како су они сами испољавали однос према Титу? Зашто су то чинили? Како су, по њиховом мишљењу, то чинили други њихови савременици? Да ли је било разлика? Због чега су се оне јављале? Како данас гледају на то време и на себе у њему? Потенцијалних питања има много и њихов број ни у ком случају не одређују организатори овог Конкурса, већ сами истраживачи. Ми препоручујемо да се истраживачи, при том, руководе жељом и потребом да од својих саговорника сазнају што више релевантних података.

Резултати средњошколских истраживања не могу (и не морају!) нудити никаква драматична открића ни тумачења, али свакако могу дати ново светло и боју постојећој слици особе која је тако снажно обележила другу половину 20. века у Југославији.

3. МЕТОДОЛОШКО УПУТСТВО ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА И ПИСАЊЕ ИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА

3.1. Како се приступа истраживачком раду

3.1.1. Концепт истраживачког рада

■ Да би се започело историјско истраживање, потребно је, пре свега, прецизно одредити предмет истраживања, односно дефинисати проблем који ће бити истраживан. На тај начин истраживач одређује тему свог истраживања. Због тога се почетак истраживања своди на израду **концепта**. Концепт је поуздани ослонац историчару који му помаже да започне и приведе крају свој рад. Без доброг концепта историчар може лако да скрене са теме и да се изгуби у времену и простору.

Шта би требало да садржи концепт? Овогодишња истраживачка тема, *Култ Ј. Б. Тита – доживљај обичног човека*, веома је специфична, а у неким својим аспектима још увек и актуелна. Пошто се обавести шта представља и како се манифестовао феномен **култа личности**, историчар треба да запише сваку асоцијацију или идеју до које може да дође када на то помисли, а посебно у односу на своје друштвено окружење. У тим размишљањима не треба се заустављати пребрзо, јер се најбоље идеје, по правилу, јављају тек касније. Занимљиве идеје, нарочито оне којих се сам, вероватно, не би сетио, а о којима би било интересно сазнати нешто више, могао би да нађе прелиставајући литературу која се бави сличном тематиком.

Актуелност предложене теме произлази из тога што је историја свих земаља насталих рас-

падом Југославије отпочела под јаким утицајем личности Јосипа Броза Тита, као и због тога што су психолошке последице социјалистичког периода наше историје дубоке и још увек неистражене. Многи политички актери данашњице, али и „обични“ људи, формирали су се као личности у време Тита и, поред осталог, под утицајем његовог култа. Бројне вредности које су тада заступане и промовисане данас су оспорене, али њихови трагови и ефекти још увек постоје. Данас живимо у време нестајања једног друштвеног и политичког поретка и настајања другог. Оно ново што се сада јавља једним делом је одређено историјским оквирима који су постављени деценијама раније, а пресудну улогу у стварању многих од тих оквира имао је маршал Југославије.

Приликом одабира теме треба водити рачуна о њеној релевантности. Тема мора бити значајна не само за истраживача-појединца или његову породицу, већ и за ширу друштвену заједницу, нпр. за све становнике места у којем истраживач живи или чак, за целу нацију. Јер, иако је у питању трагање за **личним доживљајима**, не треба губити из вида да су они настали у одређеној друштвеној средини и у специфичном историјском контексту, због чега су у њима неминовно садржани и одређени аспекти колективног искуства. Феномен култа личности је масовни феномен, тако да је свако лично виђење и лично искуство дубоко укорено у колективној свести и идеологији из које је тај култ потекао.

■ Прво питање на које потом треба одговорити је **ШТА?** Шта ме, у вези одабране теме посебно занима, односно шта бих могао/могла да истражујем? Најбоље би било да се одговор на ово питање формулише у облику новог **питања**. Нпр: *Ко је и због чега учествовао у дочецима шифафите младости?* На тај начин се поље истраживања сужава, а историчар усмерава у одређеном правцу, чиме се евентуална скретања са теме свде на најмању меру и, практично, искључују. Овако формулисано питање може да буде радни наслов истраживачког рада. Сам наслов рада не би требало да буде у форми питања и треба недвосмислено да указује на тему истраживања.

■ Да би се тема истраживања потпуно дефинисала потребно је одредити и **временски и просторни оквир** у којем се одређена појава посматра.

Временски и просторни оквир одређени су природом самог наградног конкурса и чињеницом да се у улози истраживача налазе средњошколци. Оправда-

но страхујемо да њихов рад не би био могућ уколико би истраживали временски веома удаљене појаве и простор који је шири од њихове локалне средине. Зато препоручујемо да се одабрана тема просторно сузи на место у којем истраживач живи или похађа школу, а временски свде на период од неколико година, евентуално деценија. С обзиром да тема овогодишњег конкурса не прелази наведене оквири, верујемо да истраживачи неће имати проблем при одређивању просторног и временског оквира сопственог истраживања. Нпр. *Ко је и због чега учествовао у до-*

чецима шифафите младости у Нејошину, 80-их година 20. века?

■ Друго питање на које треба одговорити је **ЗАШТО?** Зашто истражујем то што истражујем? Чињеница да је одређена тема или проблем предмет личног интересовања веома је важна, али није довољна. Самим тим, ни одговор *Зато што ме то занима*, не може бити од нарочите помоћи при изради истраживачког рада. Боље би било рећи да тиме желимо нешто да докажемо. Нпр: *Желим да докажем да су током 80-их године прошлог века средњошколци у Нејошину одбацивали идеолошке ритуале и манифестације које су њихови родитељи и даље ујражњавали*. На овај начин историчар-истраживач поставља своју **хипотезу (претпоставку)** која га усмерава у сакупљању

података и анализи историјских извора.

■ Треће питање је **КАКО?** Како доказати (или оповргнути!) постављену хипотезу? Који су то подаци, извори, информације којима се постављена хипотеза може проверити и та-

ко доказати, односно оповргнути? Како доћи до тих података, извора, информација...?

■ Мало је друштвених појава које се могу опазити голим оком или измерити општеприхваћеним мерним средствима. Утолико је теже дефинисати и разумети друштвене појаве и процесе, поготово оне који су се десили у прошлости. Зато се историчар пре свега мора запитати који су то **показатељи** на основу којих ће моћи да провери своју претпоставку. У случају нашег примера, показатељи су заиста веома бројни. Истраживач би могао да прати популарну културу, начин прово-

ђења слободног времена, школство и са њим повезане активности, јавна догађања, односе међу генерацијама, споменичку архитектуру...

3.1.2. Историјски извори

■ Знања о прошлости историчари црпу из **историјских извора**. Постоји много врста историјских извора. То могу бити **предмети** који су настали у прошлости и које су људи на различите начине употребљавали, **писани текстови** и **усмена сведочанства, музика** и **филм**. Неки од ових извора настали су намерно, зато што су људи желели да будућим

поколењима оставе траг о себи и времену у којем су живели. Неки су, пак, настали случајно, као последица људских потреба у одређеном тренутку и на одређеном простору. Од врсте и природе историјског извора зависи и његова вредност. Зато историчар различитим историјским изворима мора приступати на различите начине.

■ Где се налазе историјски извори? И ово такође зависи од врсте историјског извора. Предмети из ближе или даље прошлости (намештај, новац, одећа, обућа и накит, оруђе, оружје, играчке...) данас се могу наћи у **музејима**, где се чувају и излажу за публику. У **галеријама** се налазе уметничка дела из различитих епоха, која такође садрже важне податке о времену у којем су настала. Остаци људских насеља, школа, храмова итд. могу се и данас наћи на местима на којима су настали, али и у музејима. Писани извори чувају се у **архивима** и **библиотекама**. Архиви су установе у којима се чувају документи настали радом државних служби, различитих установа и организација, као и истакнутих појединаца. За разлику од архива у којима се налазе углавном необјављени

историјски извори, у библиотекама се чувају објављени извори, тј. она дела која су штампана у великом броју примерака и која су била намењена већем броју читалаца. У библиотекама се такође могу наћи и бројна дела о различитим темама из историје (историографска литература). Усне сведочанства живе у сећањима појединаца (личне успомене) или читавих народа (колективно сећање: митови, легенде, народне песме, обичаји...). Поред тога, у свакој кући се могу пронаћи и неки лични документи, слике, штампа или предмети, који могу послужити као извор за одређену тему.

■ Како размишљају историчари? Када прикупи историјске изворе историчар их прво разврстава према њиховим спољним карактеристикама (нпр. према месту на којем их је пронашао). Затим их сортира према њиховој важности и поузданости. Да би то урадио, историчар мора да установи ко је аутор сваког извора, када и где је сваки извор настао, као и сврху сваког извора (зашто је настао и коме је био намењен?).

■ Прави задатак историчара је да утврди шта се на основу историјских извора може поуздано рећи о неком догађају или појави из прошлости. То значи да историчар треба пре свега да утврди **чињенице**. Чињенице су одговори на питања **ко је, шта, где и када нешто учинио**, односно, **шта се, када и где догодило**, и то такви одговори који се могу проверити и тако доказати. Да би утврдио чињенице, историчар мора да проучи велики број различитих историјских извора, да их упореди и на основу прикупљених података одговори на питања која је поставио.

■ Тек када утврди чињенице о неком догађају или појави из прошлости, историчар почиње да

**ТРЕБА ЗАПАМТИТИ:
Без добро промишљене и
ваљано формулисане
хипотезе нема доброг
истраживачког рада!**

тражи одговоре на питања **како се и зашто** нешто догодило. Тиме он настоји да **протумачи и објасни** одређени догађај или појаву из прошлости, односно да „оживи“ прошлост. Без ових одговора прошлост би била сведена на изоловане податке, па се, управо стога, ова питања и сматрају најважнијим питањима за сваког историчара.

■ Тумачења и објашњења историчара често су заснована на њиховим претпоставкама, а не само на утврђеним чињеницама. Врло често историчари не могу ни да утврде баш све важне чињенице о неком догађају. То се дешава због тога што се о прошлим временима није сачувало довољно историјских извора или су они једноставно непознати историчару. Што је догађај или појава која се проучава ближа истраживачу (временски и/или просторно), то су и изгледи да се утврде, протумаче и објасне чињенице веће. Ово тим пре важи за истраживаче-почетнике.

■ Које **истраживачке методе** постоје и како их изабрати? Историчару стоји на располагању читав палета различитих истраживачких метода:

- интервју
- анкета
- посматрање и анализа материјалних остатака
- анализа необјављених извора (архивска грађа: службени подаци и документи, мемоари, писма)
- анализа објављених извора (историографска литература, књижевна дела)
- анализа периодичних издања (новине, часописи)
- анализа фотографија, филмова, видео и тонских записа

■ Истраживачке методе се међусобно веома разликују: свака од њих доноси различите информације, свака је на свој начин добра, али свака, исто тако има, у већој или мањој мери,

озбиљних недостатака. Зато историчари **комбинују** различите методе и **упоређују** податке које су добили коришћењем различитих метода. На тај начин добијају потпунију слику појаве коју проучавају.

■ Када бира истраживачки метод, историчар води рачуна да изабере онај метод којим може прикупити највише информација о појави коју проучава. Због природе информација коју различити извори нуде увек је добро комбиновати различите методе. Прецизније речено, **истраживање утемељено само на једној врсти извора и изведено употребом само једне методе, није добро истраживање. Рад написан само на основу историкографске и друге научне литературе не прихвата се као истраживачки рад.**

■ Без обзира којим се методом служио, историчар своје изворе увек чита са одређеним циљем, не губећи никада из вида предмет свог истраживања и претпоставку коју истраживањем проверава. И када интервјуише или анкетира сведоке, он поставља **унапред смишљена питања** како би од својих саговорника добио оне информације које су релевантне за појаву коју проучава. Осим што увек треба да зна какву врсту информација тражи, историчар треба да одлучи и о обиму тражених информација. У случају анкете и интервјуа, то значи да треба да одреди **узорак** испитаника. Тај број не треба да буде превелик, јер би се у том случају истраживач могао наћи у временској стисци, али ни премали, јер се на основу малог броја одговора не могу извести поуздани закључци. Такође, узорак мора да одговара потребама истраживачке теме: у зависности од појаве која се проучава, потребно је унапред одредити старосну групу испитаника, њихов пол, образовни ниво, социјални статус ...

■ Опредељујући се за истраживачке методе, историчар у ствари размишља о историјским из-

ворима потребним за његово истраживање. Он процењује њихову поузданост и релевантност за проучавану појаву и утврђује њихову доступност.

3.1.3. Сакупљање и анализа историјских извора

■ Тек када направи детаљан концепт истраживачког рада, историчар излази на терен како би сакупио потребне историјске изворе.

■ Историчар-почетник ће своје истраживање најлакше спровести својој најближој околини, односно у месту или региону у којем сам живи. На тај начин, уштедеће себи и време и новац. Ипак, не треба се заваравати: истраживање локалне историје није ни лак ни брз посао. Доброг историчара красе стрпљивост, аналитичност, систематичност и преданост раду. И спремност да сарађује и саслуша друге људе. Када иде у неку институцију (музеј, архив, библиотека...) или од људи тражи интервју, историчар се увек представи и објасни какви су му подаци потребни и због чега. Такође, добро је да нагласи да ће добијене податке искористити само за потребе свога истраживања, односно да их неће злоупотребити у неке друге сврхе.

■ Пошто је сакупио историјске изворе, историчар приступа њиховој анализи. Циљ те анализе је раздвајање података о некој појави из прошлости од мишљења аутора који је о тој појави оставио траг. Свака фотографија, уметничко дело, сваки текст, документ или усмено сведочење, па чак и предмети за свакодневну употребу који су настали као плод људске делатности, осим основних информација о неком догађају, појму или појави носе у себи и својеврсни печат онога ко их је направио или користио. Због тога историчар, када анализира своје изворе, осим основних података о извору (ко је аутор, време и место настанка), увек настоји да утврди и коме је тај извор био намењен и због чега је настао. Ова питања помажу

историчару да открије намере аутора историјских извора, односно њихово мишљење.

■ Истражујући неку појаву или догађај из прошлости, историчар се у већој мери ослања на податке добијене из историјских извора, него на мишљења аутора тих извора. Иако могу бити представљена као необориве чињенице, мишљења аутора историјских извора су заправо, мање или више субјективна тумачења прошлих догађаја или појава, те стога историчар према њима мора бити веома критичан. То не значи да их

За припрему овог методолошког упутства користили смо већ објављене радове:

- Пешикан-Аврамовић, Ана, Треба ли деци историја. Психолошки проблеми наставе историје у основној школи, Београд, 1997.
- Шимуновић-Бешлин, Биљана, Како се пише историја. Приручник за почетнике, Нови Сад, 2001.
- Ivan Čolović, „O maketama i štafetama“, u: *VLASTITO iskustvo, past present*, Beograd, 2004, стр. 137-163.

Фотографије су преузете из:

- *Ми смо Тишови, Тишо је наш*, Загреб, 1975.
- *VLASTITO iskustvo, past present*, Beograd, 2004.

Захваљујемо се ауторима ових радова и пријатељима са Филозофског факултета, Универзитета у Београду, Института за савремену историју и Института за новију историју Србије који су нам стручним саветима у великој мери помогли.

Посебну захвалност дугујемо мр Горану Милорадовићу, истраживачу-сараднику на Институту за савремену историју у Београду.

Организатори наградног конкурса
Сусрeтши с прошлoшћу

историчар а priori треба одбацити као неоснована, већ само да их, као усталом и друге податке из извора, треба веома пажљиво **проверити**, како би утврдио њихову **веродостојност**.

3.1.4. Интерпретација

■ Интерпретација значи представљање резултата истраживања, односно представљање, тумачење и објашњавање података добијених анализом историјских извора. Подаци се интерпретирају како би се дошло до одговора на питања која је истраживач поставио на почетку (види поглавље 3.1.1. *Концепт истраживачког рада*). То је циљ интерпретације. Дакле, интерпретација је могућа тек након што су подаци сакупљени и проверени, а чињенице утврђене.

■ Пре него што се упусти у интерпретацију, историчар разврстава сакупљене податке и групује их у неколико група. Нпр: проверени и доказани подаци (чињенице), непроверени подаци, мишљења сведока и аутора. Затим сваку групу података уређује према критеријуму сличних и противречних одговора, раздвајајући једне од других и размишљајући о томе зашто су се појавиле разлике.

■ Историчар затим представља резултате свога истраживања. То може да уради на различите начине. Може их, нпр. описати својим речима, а може и цитирати своје изворе. Резултати се могу представити и графички, у форми табеле, графика и др., што је нарочито добар метод када треба представити резултате анкета и интервјуа.

■ Међутим, није довољно само представити резултате истраживања. Треба утврдити ШТА ти резултати (подаци) заправо ГОВОРЕ. Да ли доказују хипотезу са којом се кренуло у истраживање или је оповргавају? Потребно је, дакле, **прокомментарисати** резултате, **повезати** податке добијене истраживањем и **испричати причу** о догађа-

ју или појави која је била предмет истраживања. Коментари историчара су, неоспорно, засновани на чињеницама до којих је дошао истражујући неку појаву, но они, такође, садрже и његово мишљење о тој појави. Причајући причу о прошлим временима, историчар, поред чињеница, износи и сопствено виђење тих времена и сопствене закључке до којих је дошао проучавајући историјске изворе. При томе, историчари воде рачуна о следећем:

■ **Поштују принцип објективности.** Задатак историчара је да прошлост прикаже онаквом каква је заиста била. Не би смео да је улепшава, нити да је ружи – у оба случаја његов би приказ био неистинит и тенденциозан, субјективан, уместо реалан и објективан. Историчар не сме да буде пристрасан: не сме да подржава једну групу људи на рачун друге или других. Такође, појаве и догађаје из прошлости треба да сагледава из различитих углова, јер само тако може да стекне целовиту слику о њима. У противном, његово ће виђење прошлих догађаја и појава бити једнострано, у ком случају се о објективности не може говорити.

■ **Не монтирају своја истраживања.** Када интерпретира резултате истраживања, историчар наводи све податке до којих је дошао, не прикрива ништа, без обзира што неки подаци можда не иду у прилог његовом личном мишљењу. Сваки историчар жели да, истражујући неку појаву или догађај из прошлости, докаже сопствену претпоставку (хипотезу) са којом је и кренуо у истраживање. Но, може се догодити да резултати истраживања оповргну почетну хипотезу. У том случају, не би требало мењати хипотезу – то би био својеврсни фалсификат сопственог рада. Једноставно, као закључак, треба рећи да се на основу прикупљених доказа почетна претпоставка не може доказати.

■ **Презентују релевантне податке.** Добар историчар свој рад неће оптерећивати подацима, ма како они интересантни били. Интересантне детаље сачуваће за себе и пренети их другима усменим путем, нпр. на неком предавању или у неком, мање званичном разговору. Но, када пише рад чији је циљ представљање резултата спроведеног истраживања, водиће рачуна да наведе само оне податке који су од значаја за то истраживање. То, наравно, не значи да добар истраживачки рад треба да буде досадан и незанимљив.

■ **Коректно наводе своје изворе.** Мишљење историчара увек је утемељено на историјским изворима и подацима који се у њима налазе. Шта више, историчари се често позивају на своје изворе како би то потврдили. Често цитирају своје саговорнике, наводе одломке из различитих текстова и докумената, прилажу фотографије итд. Понекад препричавају исказе или мишљења других људи. Шта год да раде, веома је важно да у односу према својим изворима буду коректни, да не мењају смисао и значење онога о чему извори говоре и да не преузимају туђе речи, представљајући их као своје. Посебну пажњу треба обратити на шири контекст у којем се нечије речи налазе, јер често, управо контекст одређује њихово значење. (Опширније о правилном навођењу извора види у поглављу 5. *Уједињено за уједињење извора и литературе*).

■ **Не вреднују поступке и мишљења других.** Задатак историчара није да утврди ваљаност нечијег поступка или тачност нечијег мишљења. Свако време и поднебље има своје специфичне норме понашања и своја етичка правила и било би неумесно и претенциозно уколико бисмо се сматрали позванима да о другима судимо. Историчар треба да разуме и објасни поступке и мишљења других људи, али то не значи да он тиме процењује јесу ли они били у праву или не.

3.1.5. Закључивање

■ Завршна етапа сваког истраживачког рада је извођење закључака о појави која је била предмет истраживања. Изводећи закључке, историчар се, у ствари, враћа на почетак свог рада, одговара на питање које је себи поставио и разматра да ли је своју претпоставку (хипотезу) оповргао или доказао. Веома је важно да историчар пажљиво размотри шта заиста може да закључи на основу прикупљених доказа и да своје закључке не доноси пребрзо. Закључак мора да има покриће и потврду међу доказима прикупљеним анализом историјских извора.

■ Историчар треба да буде критичан и према својим доказима: ни њих не сме да прихвата „здро за готово“. На пример, ако 15 од 20 испитаних сведока каже да су радо и својевољно учествовали на масовним манифестацијама са идеолошким карактером, а 5 тврди да су учествовали јер су били свесни негативних последица по њих које би евентуални изостанак њиховог учешћа изазвао, историчар неће свој закључак засновати само на мишљењу већине испитаних сведока. То би значило да је мишљење мањине једноставно одбацио, као да и не постоји. Закључак, напротив, треба да обухвати све аспекте појаве која је истраживана и сва мишљења која о тој појави постоје, ма како она била различита, чак и противречна. Усталом, ни једно друштво није ни било нити јесте саткано од људи који сви на исти начин поступају и на исти начин мисле.

■ Закључујући своје истраживање историчар износи и своје недоумице, уколико их има. На пример, уколико је нешто остало неразјашњено, навешће шта је то и објаснити зашто се тиме није бавио/бавила. Такође, указаће на евентуална, нова питања која су се током истраживања отворила, на могуће правце даљег размишљања о теми итд.

3.2. Како се пише истраживачки рад

Радови из историје се пишу да би их неко читао и зато већ својим насловом треба да привуку пажњу заинтересованих читалаца. Историчар сам даје наслов свом раду. Наслов не треба да открије много, али треба да укаже на тему рада. Најбоље је ако наслов садржи ближе одређење основних појмова на којима је утемељено свако историјско истраживање: **човек, простор, време**, но то не мора увек да буде испоштовано. Није увек лако смислити адекватан наслов рада. Због тога се, често, тај задатак оставља за крај.

Истраживачки радови имају одређену форму и јасну структуру. Прегледни су и подељени на мања, смислена поглавља, тако да читалац може лако да се снађе и одабере оно што му је потребно, уколико нема времена да чита цео рад. Након насловне стране, следи детаљан **преглед садржаја** рада, са свим насловима и поднасловима, као и бројем почетне странице за свако од наведених поглавља и пасуса. Рад почиње **уводом** – поглавље које читаоца уводи у тему. Овде историчар образлаже избор теме, објашњава своје претпоставке и избор истраживачких метода. У уводу историчар поставља питања која су га водила током истраживања, али не даје одговоре (види поглавље 3.1.1. *Концепт истраживачког рада*). О главном делу рада (**развиради**) већ је било речи у поглављу 2.3. *Очекивања и џрејорук*. Овом приликом још једном напомињемо да овај део рада треба да буде поткрепљен подацима из историјских извора и, евентуално, литературе. Кроз овај део свога рада истраживач треба да **представи** резултате истраживања и да **протумачи** податке које је сакупио током истраживања, о чему је, такође, раније било речи (види поглавље 3.1.4. *Интерпретација*). Док представља и интерпретира резултате свог истраживања, историчар у ствари **описује и објашњава појаву** коју је проучавао.

Након разраде следи **закључак** (види поглавље 3.1.5. *Закључивање*). Истраживачки радови су опремљени **напоменама (фуснотама)** које читаоцима омогућавају стални увид у изворе и литературу коју је аутор користио (више о томе види у поглављу 3.3. *Упутство за употребу и навођење извора и литературе*). Ово су три најважније целине сваког истраживачког рада. Свака од њих може да има другачији наслов и свака од њих, а нарочито разрада, може бити подељена на мања или већа поглавља и пасусе, од којих би сваки требало да има посебан наслов (поднаслов).

Текстуални део рада прате **прилози** (историјске карте, фотографије, слике, документи, табеле, графикони...). Прилози могу бити уклопљени у текст, у ком случају их не треба поново приказивати у посебном поглављу. Сваки прилог треба да има редни број и свој наслов. Уколико је прилог преузет из неке друге публикације, из архива или из приватне збирке која није власништво аутора, потребно је посебном напоменом указати на порекло прилога. Општим правилима конкурса одређен је обим истраживачког рада (15-25 страна текста). Напомињемо да се то односи само на текстуални део. Уколико су прилози уклопљени у текст, треба повести рачуна да се сразмерно томе увећа број страна. Рад се може допунити и аудио-визуелним снимцима.

На крају истраживачког рада налази се **списак коришћених извора и литературе** и, након тога, **попис прилога**.

Истраживачки рад завршава се резимеима на српском (**резиме**) и на енглеском језику (**summary**). Резимеи представљају кратак осврт на предмет, циљеве и резултате истраживања и не треба да буду дужи од једне странице (сваки).

Наставник-ментор треба да прати свог ученика и помогне му у избору теме и извођењу истраживања. Рад, међутим, треба да буде самостално

дело ученика-истраживача, примерено његовом/њеном узрасту и могућностима. Но, тек када ментор прочита рад и одобри га, рад се може укоричити и послати организаторима на напред наведену адресу.

3.3. Упутство за употребу и навођење извора и литературе

Већ је речено да се мишљење историчара увек заснива на историјским изворима и да историчар треба да има коректан однос према својим изворима. Историчар се често позива на историјске изворе како би доказао своје тврдње и мишљења. У том циљу он може да употреби извор на два начина:

- непосредно – када преузима нечије речи и наводи их у неизмењеном облику (цитирање). Тада је неопходно туђе речи ставити између знакова навода.
- посредно – када препричава нечије речи. Знаци навода тада нису потребни, али се смисао и значење изворног текста не сме променити.

У сваком случају, историчар ће **напоменом (фуснотом)** указати да је у одређени део његовог текста, посредно или непосредно, уметнут одломак из неког извора. Напомене се обележавају редним бројевима који се постављају нешто изнад основног текста, након завршеног цитата и затворених наводника или пошто се заврши са препричавањем изворног текста. Нпр: „[...] У то време апсолутна власт какву је Титу донела победа, преображава његову личност у култ, напоредо с култом Стаљина. [...]”¹. У дну исте странице, под истим редним бројем, треба навести податке о извору из којег је преузет цитат, и то: **презиме, име аутора, наслов (и поднаслов) дела, место, годину издања, број странице**, уколико се ради о **објављеним изворима**. Нпр: ¹ Ђилас, Милован,

Пад нове класе. Повести о саморазарању комунизма, Београд 1994, стр. 15.

Напомене могу садржати и опширнија објашњења неких појмова или додатне податке о неким личностима или догађајима. Уколико историчар сматра да би такви подаци оптеретили основни текст његовог рада и скренули пажњу читаоца са основног тока мисли, он их може ставити у напомену. Важно је само да редним бројем обележи место у тексту где би се ти подаци могли уметнути. И у овом случају у напомену би

trebalo navesti podatke o izvoru na osnovu kojeg je taj tekst nastao.

- Извори могу бити објављени као самостална издања (књиге) или као текстови у новинама и часописима. Већ је речено шта треба да садржи напомена уколико се историчар позива на неку објављену књигу. Међутим, ако је извор новински текст или чланак објављен у часопису, садржај напомене је нешто другачији. Тада је потребно навести: **презиме, име аутора, „наслов чланка (текста)“, у: наслов часописа (новине), број свеске (број издања), место, годину издања и страну**, нпр. ² Илић, Саша, „Лондонски меморандум 1945. године. Апел демократских странака у избеглиштву на завођење једнопартијске диктатуре у Југославији“, у: *Архив* год. II, бр. 2, стр. 240.
- **Необјављени извори** (архивска грађа, усмена сведочанства добијена интервјуом и/или анкетом) наводе се на исти начин. И на њих је, дакле, по-

ребно указати бројем, уз који ће, као напомена, стајати ближи подаци о извору. У случају архивске грађе, потребно је навести **архив, назив фонда, број фасцикле или кутије, број документа, број странице**. На пример: ³ Архив Југославије, фонд: 15, Президијум Народне скупштине ФНРЈ, фасцикла бр. 15, документ бр. 239, стр. 8.

- **Искази сведока** такође се обележавају бројем, а у напомени се наводи **презиме, име истраживача (ученика који је разговарао са сведоком), име и презиме сведока, време и место обављеног разговора**. ⁴ Пантић, Милена, Интервју са Душаном Поповићем, вођен 23. децембра 2007. године у Београду.

- Уколико преузима податке **са интернета**, историчар је, такође, дужан да наведе податке о свом извору. Тада у напомену уноси **презиме, име аутора, назив веб-сајта, место и годину издања: назив сајта, потпуну интернет адресу, (датум када је текст скинут са те адресе)**, нпр: Тодић, Миланка, *Фотографија и пројатанда*, Београд/Бања Лука, 2005: <http://www.photo-propaganda.com/multimedija/F&Pc.zip> (05.09.2009)

- Или, ако нема једног аутора, него је колективно дело у питању или је представљена само нека институција: **назив дела или институције: назив сајта, потпуна интернет адреса, (датум)**, нпр. ⁶ Woodrow Wilson International Center for Scholars, *Cold War International History Project Bulletin*: <http://cwihrp.si.edu/bulletin-pdf.htm>, (16.05.2009.)

- Напомене се, врло често, налазе на свакој страници рада, заузимајући не мали простор (као и прилози, ни оне не улазе у прописани број страница!). Но, то не значи да их треба избегавати. Напротив. Напомене су веома важне, јер омогућавају читаоцима да провере наводе аутора и додатно прошире своја сазнања.

- Ма како разноврсне изворе користили, историчари неке од њих користе у већој, а неке у ма-

њој мери и не ретко се дешава да се у напоменама један исти извор више пута понавља. Садржај напомена се може скратити како би се сувишна понављања избегла. Наводимо неколико начина скраћивања садржаја напомена, на примеру објављеног извора (књиге). За навођење осталих врсти извора, скраћења се изводе по аналогији.

- Ако, на пример, у седмој по реду напомене историчар жели да се позове на исти извор као и у првој напомени, као садржај те напомене једноставно ће уписати: ⁷ Исто. Наравно, то важи само уколико се преузети текст налази на истој страници као и претходни.
- Уколико се из истог извора посредно или непосредно преузима текст са неке друге странице, онда би садржај напомене требало да изгледа овако: ⁸ Исто, стр. 47
- Ако после неколико напомена у којима се позивао на различите изворе, поново жели да се позове на исти извор као и у првој по реду напомени, историчар ће у напомену уписати **име (или само прво слово имена) и презиме аутора, речи наведено дело (или н.д.) и број странице**. Нпр: ⁹ М. Ђилас, *наведено дело*, стр. 47. Овакво скраћивање може се применити само уколико се као извор користи само једно дело ових аутора. Уколико користи већи број дела истих аутора, историчар увек, уз имена аутора, мора навести и наслов дела. Место и годину издања мора навести само када први пут наводи то дело.
- На крају сваког истраживачког рада налази се **Списак извора и литературе**. Ово је веома важан део рада на основу којег читаоци могу да процене његову вредност: што је дужи списак извора, то су и изгледи да се истраживањем дошло до нових сазнања и закључака већи, а тиме је и рад вреднији. Обично се, а управо због тога, спи-

сак коришћених извора даје одвојено од списка литературе и то, по правилу, пре њега.

- У оквиру **Списка коришћених извора** најпре се наводе **необјављени извори** (искази сведока, необјављена архивска грађа). Након њих наводе се **објављени извори**, а на крају **текстови преузети из штампе**. Извори се наводе на исти начин као што се у напоменама указивало на порекло одређених информација. То значи да се наводе потпуни подаци о извору, без икаквих скраћивања, само **без броја странице**.

- **Литературом** називамо историографске и друге научне радове у којима су изложене проверене и доказане чињенице. Научна дела могу бити објављена као књиге (монографије) или као чланци у посебним издањима научних часописа. Обично се у *Списку литературе* прво наводе монографије, а затим чланци. Осим научних радова у литературу спадају и књижевна дела (романи, приповетке...) која, такође, могу бити драгоцен извор информација о многим појавама из прошлости. *Списак литературе* састоји се од **библиографских јединица**, које садрже основне податке о тим делима. Нпр:

- **презиме, име аутора** (или само почетно слово имена аутора), **наслов књиге. Поднаслов књиге** (уколико га има), **место, година издања**
 - **презиме, име аутора** (или само почетно слово имена аутора), **наслов чланка, наслов часописа, број свеске, место, година издања, прва-последња страница чланка**
- Библиографске јединице најчешће се наводе према азбучном реду првог слова презимена аутора.
- На самом крају *Списка извора и литературе* наводе се подаци о интернет презентацијама, уколико су и оне коришћене за прикупљање информација.

4. ОЦЕЊИВАЊЕ РАДОВА И НАГРАДЕ

4.1. Оцењивање радова

Истраживачке радове ученика читаће и оцењивати жири састављен од историчара који раде на Филозофском факултету Београдског универзитета, Одсек за историју, Историјским институтима, у музејима, библиотекама и архивима и као професори историје у средњим школама широм Србије.

Процес оцењивања има три круга, од којих је сваки елиминаторан. У првом кругу радови се оцењују по критеријуму *Техничке уређености* (види 1. *Правила конкурса*), па молимо ауторе и менторе да и на овај, иако прилично формалистички захтев, обратe пажњу. У другом и трећем кругу радови се оцењују по својим унутрашњим карактеристикама, а на основу следећих критеријума: *Дефинисаност проблема истраживања, Избор и употреба историјских извора, Представљање резултата истраживања и Закључивање*. Организатори сваки рад обележавају шифром, тако да чланови жирија не располажу подацима о аутору, његовом/њеном професору-ментору, школи... Сваки рад који се пласира у завршни, трећи круг, чита и оцењује укупно пет чланова

жирија, самостално и независно од других. Максималан број поена који рад може добити је 100.

Критеријуми за оцењивање унапред су одређени, прецизно су дефинисани и усклађени са *Правилима конкурса* и препорукама датим у овом издању *Херодоша*.

4.2. Награде

Сви учесници конкурса (ученици и њихови ментори) добиће сертификате који потврђују њихово учешће. За ауторе најбољих радова обезбеђене су вредне награде. Сем тога, аутори награђених и похваљених радова имаће прилику да конкуришу за учешће на Мађународним академијама 2010. које организује EUSTORY History Network. Избор учесника ових академија дискреционо је право чланова EUSTORY тима, а њихова имена биће објављена благовремено, на сајту организатора Конкурса. Детаљније информације о темама и времену одржавања овогодишњих академија, као и о условима пријављивања на конкурс за учешће на њима моћи ћете ускоро да пронађете на сајту организатора Конкурса.

5. ПРЕПОРУЧЕНА ЛИТЕРАТУРА

Објављена дела:

1. Bekić, Darko, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi sa velikim silama 1949–1955*, Zagreb 1988.
2. Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi*, Zagreb 1979.
3. Galbraith, John Kenneth, *Anatomija moći*, Zagreb b. g.
4. Гедис, Џон, *Хладни рат. Ми данас знамо*, Београд 2003.
5. Dimić, Ljubodrag, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, Beograd 1988.
6. Драгнић, Алекс, *Титоова обећана земља Југославија*, Београд 2004.
7. Зундхаузен, Холм, *Историја Србије од 19. до 21. века*, Београд 2008.
8. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948* (zbornik radova sa naučnog skupa u Institutu za savremenu istoriju), Beograd 1999.
9. Лакер, В., *Историја Европe 1945–1992*, Београд 1999.
10. Lempri, Džon R., *Jugoslavija kao istorija. Bila dvaput jedna zemlja*, Beograd 2004.
11. Lorejn, Lis M., *Održavanje Tita na površini. Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, Beograd 2003.
12. Malešević, Siniša, *Ideologija, legitimnost i nova država. Jugoslavija, Srbija i Hrvatska*, Zagreb-Beograd 2004.
13. Павловић, Стеван, *Србија: историја иза имена*, Београд 2004.
14. Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*, III, Beograd 1988.
15. *Тито–Стиљин. Зборник радова са међународног округлог стола 25. октобра 2006*, Београд 2007.
16. Тодић, Миланка, *Фотографија и пропаганда 1945–1958*, Бања Лука 2005, <http://www.photo-propaganda.com/multimedija/F&Pc.zip> (05.09.2009).
17. Ђирић, Дарко; Станић, Биљана; Томић, Владимир, *Време улице. Политика на јавним просторима Београда у XX веку*, Београд 2008.
18. Ulam, Adam, *Nedovršena revolucija. Marksizam i komunizam u modernom svetu*, Beograd 1990.
19. Fire, Fransoa, *Prošlost jedne iluzije. Komunizam u dvadesetom veku*, Beograd 1996.
20. Hejvud, Endru, *Političke ideologije*, Beograd 2005.

Расправе и чланци:

1. Воеckh, Katrin, „Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944–1953: staqinizam u titoizmu“, у: *Časopis za suvremenu povjest*, br. 2, god. 38, 2006, стр. 373–716:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=11731, (03.09.2009).
2. Григоров, Димитар, „‘Рачунајте на нас’. ‘Одломак’ о Титовој штафети или штафети младости“. у: *Годишњак за друштвену историју*, ХВ, 1–3, 2008, стр. 105–135:
http://www.udi.rs/articles/d_grigorov_2008.pdf, (03.09.2009).
3. Јовановић, Мирослав, „Стаљинизам“, у: *Историјски гласник* бр. 1–2, 1993, стр. 103–119.
4. Манојловић Пинтар, Олга: „‘Тито је стена’. (Дис)континуитет владарских представљања у Југославији и Србији ХХ века“, у: *Годишњак за друштвену историју* XI, бр. 2–3 (2004), стр. 86–100: http://www.udi.rs/articles/olga_manojlovic.pdf, (03.09.2009).
5. Милорадовић, Горан, „Два филмска гледаоца: Стаљин и Тито“, у: *Тито–Стаљин. Зборник радова са међународној окрулој сјола 25. октобра 2006*, Београд 2007, стр. 175–190.
6. Милорадовић, Горан, „Прах праху. Стаљинистички погребни ритуали у социјалистичкој Југославији“, у: *Годишњак за друштвену историју*, НIV, 1–3, 2007, стр. 83–106:
http://www.udi.rs/articles/g_miloradovic_2007.pdf, (03.09.2009).
7. Mitrović, Momčilo, „Kako su psovali maršala?“, у: *Dijalog povjesničara–istoričara* 9. Vršac, 5.–7. studenoga/novembra 2004, Zagreb 2005, стр. 341–360:
<http://www.cpi.hr/download/links/hr/7324.pdf>, (03.09.2009).
8. Terzić, Milan, „Drugi o Titu – Tito o sebi (Prilozi za biografiju Josipa Broza Tita)“, у: *Vojnoistorijski glasnik* 1996, br. 3, стр. 88–100.
9. „Tiranije XX veka“ (polemika Fire–Nolte), у: *Vreme* br. 387–392, 21. III 1998. – 25. IV 1998.
10. Ivo Goldstein, „Josip Broz Tito – između skrupuloznoga historiografskog istraživanja i političke manipulacije“, у: *Dijalog povjesničara–istoričara* 6, 5.–7. listopada/oktobra 2001, Zagreb, 2002:
<http://www.cpi.hr/download/links/hr/7135.pdf>, (03.09.2009).

Култ Јосипа Броза Тита.
Доживљај **обичног човека**